HOTĂRÂREA CURȚII (Camera întâi)

15 noiembrie 2018 *

„Trimitere preliminară – Egalitate de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică – Directiva 2000/43/CE – Articolul 3 alineatul (1) litera (g) – Domeniu de aplicare – Noțiunea «educație» – Atribuirea de către o fundație privată a unor burse destinate să încurajeze proiecte de cercetare sau de studii în străinătate – Articolul 2 alineatul (2) litera (b) – Discriminare indirectă – Atribuirea acestor burse condiționată de promovarea prealabilă în Germania a primului examen de stat în drept (*Erste Juristische Staatsprüfung*)”

În cauza C-457/17,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție, Germania), prin decizia din 1 iunie 2017, primită de Curte la 31 iulie 2017, în procedura

Heiko Jonny Maniero

împotriva

Studienstiftung des deutschen Volkes eV,

CURTEA (Camera întâi),

compusă din doamna R. Silva de Lapuerta, vicepreședintă, îndeplinind funcția de președinte al Camerei întâi, și domnii A. Arabadjiev (raportor), E. Regan, C.-G. Fernlund și S. Rodin, judecători,

avocat general: doamna E. Sharpston,

grefier: doamna R. Șereș, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 30 mai 2018,

luând în considerare observațiile prezentate:

– pentru domnul Maniero, de S. Mennemeyer, de P. Rädler și de U. Baumann, Rechtsanwälte;

– pentru Studienstiftung des deutschen Volkes eV, de E. Waclawik, Rechtsanwalt, și de G. Thüsing, profesor de drept;

– pentru guvernul german, de T. Henze, de M. Hellmann și de E. Lankenau, în calitate de agenți;

– pentru Comisia Europeană, de D. Martin și de B.-R. Killmann, în calitate de agenți,

* Limba de procedură: germana.

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 11 septembrie 2018,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 2 alineatul (2) litera (b) și a articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică (JO 2000, L 180, p. 22, Ediție specială, 20/vol. 1, p. 19).

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între domnul Heiko Jonny Maniero, pe de o parte, și Studienstiftung des deutschen Volkes eV (Fundația academică a poporului german, denumită în continuare „Fundația”), pe de altă parte, în legătură cu o acțiune în încetare și de interzicere a discriminării pretins suferite de domnul Maniero ca urmare a vârstei sau a originii sale.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

3 Potrivit considerentelor (12) și (16) ale Directivei 2000/43:

„(12) În vederea dezvoltării unor societăți democratice și tolerante, care să permită participarea tuturor persoanelor, fără deosebire de rasă sau origine etnică, acțiunile specifice privind discriminarea bazată pe rasă sau origine etnică trebuie să depășească accesul la activități desfășurate ca angajat sau ca persoană independentă și să acopere domenii precum educația, protecția socială, inclusiv securitatea socială și sănătatea, avantajele sociale și accesul la bunuri și servicii, precum și furnizarea acestora.

[…]

(16) Este important ca toate persoanele fizice să fie protejate împotriva discriminării pe baza rasei sau originii etnice. […]”

4 Articolul 2 din această directivă, intitulat „Conceptul de discriminare”, prevede la alineatele (1) și (2):

„(1) În sensul prezentei directive, principiul egalității de tratament înseamnă că nu se face o discriminare directă sau indirectă pe baza rasei sau originii etnice.

(2) În sensul alineatului (1):

[…]

(b) se consideră că are loc o discriminare indirectă atunci când o dispoziție, un criteriu sau o practică aparent neutră pune o persoană, de o anumită rasă sau origine etnică, într-o situație specială dezavantajoasă, în comparație cu alte persoane, în afară de cazul în care acea dispoziție, criteriu sau practică se justifică obiectiv, printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a acelui scop sunt corespunzătoare și necesare.”

5 Articolul 3 din directiva menționată, intitulat „Domeniul de aplicare”, prevede la alineatul (1):

„În limitele competențelor conferite [Uniunii Europene], prezenta directivă se aplică tuturor persoanelor, atât din sectorul public, cât și din cel privat, inclusiv organismelor publice, în ceea ce privește:

[…]

(g) educația;

[…]”

Dreptul german

6 Directiva 2000/43 a fost transpusă în ordinea juridică germană prin Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (Legea generală privind egalitatea de tratament) din 14 august 2006 (BGBl. 2006 I, p. 1897, denumită în continuare „AGG”).

7 Potrivit articolului 1 din AGG, intitulat „Obiectivul legii”:

„Prezenta lege are drept obiectiv să împiedice sau să elimine orice discriminare pe motive de rasă sau origine etnică, sex, religie sau credință, handicap, vârstă sau identitate sexuală.”

8 Articolul 2 din AGG, intitulat „Domeniul de aplicare”, prevede la alineatul (1):

„În temeiul prezentei legi, discriminările întemeiate pe unul dintre motivele enumerate la articolul 1 sunt ilicite în ceea ce privește:

[…]

7. educația.”

9 Articolul 3 din AGG, intitulat „Definiții”, enunță la alineatele (1) și (2):

„(1) Are loc o discriminare directă atunci când o persoană este tratată mai puțin favorabil decât este, a fost sau ar fi tratată o altă persoană, într-o situație comparabilă, pe baza unuia dintre motivele menționate la articolul 1. […]

(2) Are loc o discriminare indirectă atunci când o dispoziție, un criteriu sau o practică aparent neutră pune anumite persoane, pe baza unuia dintre motivele menționate la articolul 1, într-o situație specială dezavantajoasă, în comparație cu alte persoane, în afară de cazul în care acea dispoziție, criteriu sau practică se justifică obiectiv, printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a acelui scop sunt corespunzătoare și necesare.”

10 Articolul 19 din AGG, intitulat „Interzicerea discriminării în raporturile de drept civil”, prevede la alineatul (2):

„Pe de altă parte, orice situație dezavantajoasă pe motive de rasă sau origine etnică este ilicită și în ceea ce privește stabilirea, desfășurarea sau încetarea altor rapoarte juridice de drept civil în sensul articolului 2 alineatul (1) punctele 5-8.”

Litigiul principal și întrebările preliminare

11 Domnul Maniero este cetățean italian, născut și domiciliat în Germania. În anul 2013, el a obținut la Universitatea Haybusak din Erevan (Armenia) titlul universitar de *Bachelor of Laws*.

12 Fundația este o asociație înregistrată în Germania, al cărei obiect este promovarea, în special prin acordarea de burse, a educației universitare a tinerilor care, având în vedere importanța talentelor științifice sau artistice ale acestora, precum și personalitatea lor, pot aduce servicii deosebite interesului general.

13 Prin scrisoarea din 11 decembrie 2013, domnul Maniero a solicitat Fundației informații privind condițiile necesare pentru a obține o bursă în cadrul unui program al Fundației denumit „Bucerius Jura” (denumit în continuare „programul Bucerius Jura”), care urmărește să încurajeze proiecte de cercetare sau de studii juridice în străinătate.

14 Prin scrisoarea din 17 ianuarie 2014, Fundația l-a informat pe domnul Maniero că obținerea unei burse presupune promovarea prealabilă a primului examen de stat în drept (*Erste Juristische Staatsprüfung*).

15 Printr-un e-mail din aceeași zi, reclamantul a răspuns Fundației că titlul universitar pe care l-a obținut în Armenia după cinci ani de studii este comparabil cu al doilea examen de stat în drept (*Zweite Juristische Staatsprüfung*), întrucât l-ar abilita pe titularul său să exercite, în această țară terță, funcția de judecător și profesia de avocat. A adăugat că, întrucât condiția impusă pentru obținerea unei burse în cadrul programului Bucerius Jura reprezintă o discriminare pe motive de origine etnică sau socială, aceasta este susceptibilă să încalce principiul general al egalității de tratament.

16 Domnul Maniero nu a prezentat, în termenul prevăzut în acest scop, candidatura sa pentru obținerea unei burse în cadrul programului menționat. Cu ocazia unui schimb ulterior de corespondență cu Fundația, domnul Maniero a susținut că atitudinea negativă a acesteia l-a descurajat să își prezinte candidatura.

17 Domnul Maniero a formulat o acțiune împotriva Fundației prin care a solicitat încetarea și interzicerea discriminării ca urmare a vârstei sau a originii sale, plata sumei de 18 734,60 euro și constatarea obligației de plată a unor daune interese suplimentare cu titlu de costuri de călătorie.

18 Întrucât instanțele germane de primă instanță și de apel nu au admis acțiunea, domnul Maniero a declarat recurs la Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție, Germania).

19 Instanța de trimitere consideră că soluționarea litigiului depinde, în primul rând, de aspectul dacă atribuirea, de către o asociație înregistrată, a unor burse destinate încurajării proiectelor de cercetare sau de studii în străinătate intră sub incidența noțiunii „educație” în sensul articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43. În această privință, Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) arată că propunerea Comisiei Europene aflată la originea acestei directive făcea referire la „educația, inclusiv alocațiile și bursele de studii, cu respectarea deplină a responsabilității statelor membre în ceea ce privește conținutul învățământului și organizarea sistemelor de educație, precum și a diversității lor culturale și lingvistice”. Ea ridică astfel problema motivelor pentru care în final a fost reținut numai termenul „educație”.

20 În al doilea rând, în cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare, această instanță consideră că soluționarea litigiului depinde în plus de aspectul dacă, în cadrul atribuirii acestor burse, condiția privind promovarea primului examen de stat în drept instituie o discriminare indirectă, în sensul articolului 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2000/43, împotriva unui cetățean al Uniunii care a obținut o diplomă comparabilă în afara Uniunii, atunci când alegerea locului de obținere a diplomei

este lipsit de orice legătură cu originea etnică a persoanei interesate, iar aceasta, domiciliată în Germania și vorbind fluent limba germană, ar fi avut posibilitatea de a urma studii de drept în Germania și de a susține acolo primul examen de stat în drept.

21 Desigur, după cum susține domnul Maniero, o asemenea condiție ar avea ca efect dezavantajarea persoanelor de origine etnică străină care dețin o diplomă echivalentă dobândită în străinătate, în cazul în care acestea nu ar fi putut să studieze în Germania, cel puțin nu cu ușurință.

22 Cu toate acestea, Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) are îndoieli cu privire la problema dacă domnul Maniero aparține unui asemenea grup dezavantajat. Astfel, potrivit acestei instanțe, pe de o parte, el stăpânește perfect limba germană, locuiește în Germania și, prin urmare, putea să studieze fără dificultate în acest stat membru. În plus, alegerea sa de a obține o diplomă în Armenia ar fi fost fără legătură cu originea lui etnică.

23 Pe de altă parte, această instanță arată că, după cum rezultă din cuprinsul punctului 60 din Hotărârea din 16 iulie 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480), noțiunea „discriminare pe baza originii etnice”, menționată la articolul 1 și la articolul 2 alineatul (1) din Directiva 2000/43, are vocație să se aplice indiferent dacă măsura în cauză afectează persoanele care au o anumită origine etnică sau pe cele care, fără a avea originea menționată, suportă, împreună cu primele, situația specială dezavantajoasă care rezultă din această măsură.

24 În al treilea rând, în cazul unui răspuns afirmativ, s-ar pune, în opinia acestei instanțe, problema dacă obiectivul de politică educativă urmărit prin programul Bucerius Jura, nelegat de criterii discriminatorii, constituie o justificare obiectivă în sensul articolului 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2000/43.

25 Potrivit conținutului anunțului pentru depunerea candidaturilor, programul Bucerius Jura ar viza, prin susținerea acordată unor proiecte de cercetare sau de studii în străinătate, să îi ajute pe absolvenții deosebit de calificați care au studiat dreptul în Germania să dobândească cunoștințe privind sistemele juridice străine, experiență în străinătate și cunoștințe lingvistice. Or, întrucât acest obiectiv nu are legătură cu niciun criteriu discriminatoriu, instanța de trimitere consideră că practica Fundației nu ar constitui o discriminare indirectă.

26 În aceste împrejurări, Bundesgerichtshof (Curtea Federală de Justiție) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Faptul că o asociație înregistrată acordă burse menite să susțină proiecte de cercetare sau de studii în străinătate intră sub incidența noțiunii «educație» în sensul articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva [2000/43]?

2) În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare:

Condiția promovării primului examen de stat în drept în Germania, impusă în cadrul selecției pentru acordarea burselor menționate în prima întrebare preliminară, constituie o discriminare indirectă a candidatului în sensul articolului 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva [2000/43] atunci când candidatul, resortisant al Uniunii, a obținut o diplomă similară într-un stat din afara Uniunii, fără ca alegerea acestui loc de absolvire a studiilor să fie legată de originea sa etnică, dar, având în vedere că are domiciliul în Germania și că stăpânește limba germană la nivelul de fluență al unui resortisant național, după absolvirea de studii juridice pe teritoriul național, acesta din urmă a avut posibilitatea să susțină primul examen de stat în drept?

Faptul că, prin susținerea unor proiecte de cercetare sau de studii în străinătate, programul de burse are drept scop, fără nicio legătură cu criterii discriminatorii, ca absolvenții de științe juridice din Germania să beneficieze de transmiterea unor cunoștințe privind sistemele juridice din străinătate și să acumuleze experiență în străinătate, precum și cunoștințe lingvistice prezintă relevanță în acest sens?"

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima întrebare

27 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită Curții să stabilească dacă articolul 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43 trebuie interpretat în sensul că atribuirea de către o fundație privată a unor burse destinate să sprijine proiecte de cercetare sau de studii în străinătate intră sub incidența noțiunii „educație" în sensul acestei dispoziții.

28 Cu titlu introductiv, trebuie să se arate, astfel cum reiese din dosarul de care dispune Curtea, că programul Bucerius Jura are ca obiect principal favorizarea accesului la proiecte de cercetare sau de studii juridice universitare în străinătate, prin intermediul atribuirii către participanți a unor prestații financiare care cuprind o bursă completă lunară de 1 000 de euro sau, în cazul în care studiile sunt efectuate în Marea Britanie sau în Statele Unite, de 1 500 de euro, o alocație unică de plecare de 500 de euro, rambursarea cheltuielilor de călătorie, precum și o alocație cu titlu de taxe de înscriere în cuantum maxim de 12 500 de euro, taxele de înscriere fiind suportate integral până la concurența sumei de 5 000 de euro și în proporție de 50 % pentru ceea ce depășește această sumă.

29 Prin urmare, este necesar să se verifice dacă noțiunea „educație", în sensul articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43, include accesul la educație și, în cazul unui răspuns afirmativ, dacă bursele, cum sunt cele acordate în cadrul programului Bucerius Jura, pot intra sub incidența acestei noțiuni.

30 În această privință, trebuie amintit că, având în vedere lipsa din cuprinsul Directivei 2000/43 a oricărei definiții a noțiunii „educație", determinarea înțelesului și a conținutului acestui termen trebuie să fie făcută, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, în conformitate cu sensul obișnuit al acestuia în limbajul curent, ținând seama și de contextul în care este utilizat și de obiectivele urmărite de reglementarea din care face parte (a se vedea prin analogie Hotărârea din 3 septembrie 2014, Deckmyn și Vrijheidsfonds, C-201/13, EU:C:2014:2132, punctul 19, precum și jurisprudența citată).

31 Mai întâi, după cum a arătat avocatul general la punctele 22 și 23 din concluzii, termenul „educație" desemnează, în sensul obișnuit din limbajul curent, actele sau procesele prin care sunt transmise sau dobândite, printre altele, informații, cunoștințe, înțelegeri, atitudini, valori, aptitudini, competențe sau comportamente.

32 Or, deși nu există nicio îndoială că cercetările și studiile juridice universitare la care programul Bucerius Jura urmărește să favorizeze accesul intră sub incidența noțiunii „educație", în sensul obișnuit din limbajul curent, trebuie să se constate că această noțiune nu include, în sine, la prima vedere, accesul la educație și nici acordarea de prestații financiare precum cele în discuție în litigiul principal.

33 În continuare, în ceea ce privește contextul normativ în care este utilizată noțiunea „educație", trebuie arătat că aceasta figurează la articolul 3 din Directiva 2000/43. Or, articolul respectiv privește domeniul de aplicare material al directivei menționate, care are drept scop, conform articolului 1 din aceasta, de a stabili un cadru pentru combaterea discriminării pe baza rasei sau originii etnice, în vederea punerii în aplicare în statele membre a principiului egalității de tratament.

34 În sfârșit, în ceea ce privește obiectivele urmărite de respectiva directivă, considerentul (16) al acesteia enunță că este important ca toate persoanele fizice să fie protejate împotriva discriminării pe baza rasei sau originii etnice.

35 În ceea ce privește în mod specific domeniul de aplicare material al Directivei 2000/43, reiese din considerentul (12) al acesteia că, în vederea dezvoltării unor societăți democratice și tolerante care să permită participarea tuturor persoanelor, fără deosebire de rasă sau origine etnică, acțiunile specifice privind discriminarea bazată pe rasă sau origine etnică trebuie în special să acopere domenii precum cele enumerate la articolul 3 alineatul (1) din această directivă (Hotărârea din 12 mai 2011, Runevič-Vardyn și Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punctul 41, precum și Hotărârea din 16 iulie 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punctul 40).

36 Prin urmare, astfel cum Curtea a statuat deja, având în vedere scopul Directivei 2000/43 și natura drepturilor pe care aceasta urmărește să le protejeze, precum și faptul că această directivă nu este decât expresia, în domeniul avut în vedere, a principiului egalității, care este unul dintre principiile generale ale dreptului Uniunii, recunoscut la articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, domeniul de aplicare al directivei menționate nu poate fi definit în mod restrictiv (Hotărârea din 12 mai 2011 Runevič-Vardyn și Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punctul 43, precum și Hotărârea din 16 iulie 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punctul 42).

37 Or, după cum a arătat avocatul general la punctele 32 și 34 din concluzii, o interpretare teleologică a noțiunii „educație”, în sensul articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43, impune, în primul rând, ca accesul la educație să fie considerat unul dintre aspectele esențiale ale acestei noțiuni, dat fiind că nu poate exista educație fără posibilitatea de a avea acces la aceasta și că, prin urmare, obiectivul directivei respective, care constă în combaterea discriminării în domeniul educației, nu ar putea fi atins dacă discriminarea ar fi permisă în etapa accesului la educație.

38 În al doilea rând, costurile legate de participarea la un proiect de cercetare sau la un program educativ trebuie considerate ca fiind componente ale accesului la educație incluse astfel în noțiunea „educație” în măsura în care disponibilitatea resurselor financiare necesare pentru o asemenea participare poate condiționa accesul la proiectul sau la programul menționat.

39 Prin urmare, trebuie să se considere că prestații financiare sub formă de burse intră sub incidența noțiunii „educație”, în sensul articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43, atunci când există o legătură suficient de strânsă între aceste prestații financiare și participarea la un proiect de cercetare sau la un program educativ specific care intră, la rândul lui, sub incidența acestei noțiuni. Aceasta este situația, printre altele, atunci când aceste prestații financiare sunt legate de participarea candidaților potențiali la un astfel de proiect de cercetare sau de studii, au obiectivul de a elimina în tot sau în parte obstacolele financiare potențiale care afectează această participare și sunt apte să atingă acest obiectiv.

40 Or, sub rezerva verificării de către instanța de trimitere, aceasta pare să fie situația burselor în discuție în litigiul principal, în măsura în care acestea par să fie de natură să elimine în tot sau în parte obstacolele financiare potențiale care afectează participarea la proiecte de cercetare sau la programe de studii juridice universitare în străinătate, contribuind la posibilitatea de a permite candidaților interesați să suporte costurile de călătorie și de trai mai ridicate care rezultă din deplasări în străinătate, precum și taxele de înscriere legate de respectivele proiecte de cercetare sau programe educative.

41 Contrar celor susținute de Fundație și de guvernul german, aceste constatări nu sunt infirmate nici de considerații legate de geneza articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43, nici de economia acestei dispoziții.

42 Astfel, pe de o parte, după cum a arătat avocatul general la punctul 43 din concluzii, din geneza articolului 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43 nu reiese în mod univoc că eliminarea, în cursul procedurii legislative, a termenilor „inclusiv alocațiile și bursele de studii, cu respectarea deplină a responsabilității statelor membre în ceea ce privește conținutul învățământului și organizarea sistemelor de educație, precum și a diversității lor culturale și lingvistice”, care figurau în propunerea inițială a Comisiei aflată la originea acestei directive, ar fi fost motivată de voința legiuitorului Uniunii de a restrânge domeniul de aplicare al acestei dispoziții.

43 Pe de altă parte, după cum a arătat avocatul general la punctele 44 și 45 din concluzii, nici împrejurarea că articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2000/43 precizează conținutul majorității noțiunilor enumerate acolo cu elemente suplimentare, nici faptul că formarea profesională este vizată în mod expres la articolul 3 alineatul (1) litera (b) din această directivă nu impun o interpretare restrictivă a noțiunii „educație”, în sensul articolului 3 alineatul (1) litera (g) din directiva menționată, care ar fi contrară obiectivelor acesteia din urmă, astfel cum au fost amintite la punctele 34-36 din prezenta hotărâre.

44 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la prima întrebare că articolul 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43 trebuie interpretat în sensul că atribuirea de către o fundație privată a unor burse destinate să sprijine proiecte de cercetare sau de studii în străinătate intră sub incidența noțiunii „educație”, în sensul acestei dispoziții, atunci când există o legătură suficient de strânsă între prestațiile financiare atribuite și participarea la aceste proiecte de cercetare sau de studii care intră ele însele sub incidența aceleiași noțiuni de „educație”. Aceasta este situația, printre altele, atunci când aceste prestații financiare sunt legate de participarea candidaților potențiali la un astfel de proiect de cercetare sau de studii, au obiectivul de a elimina în tot sau în parte obstacolele financiare potențiale care afectează această participare și sunt apte să atingă acest obiectiv.

Cu privire la a doua întrebare

45 Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească în esență dacă articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2000/43 trebuie interpretat în sensul că faptul că o fundație privată stabilită într-un stat membru rezervă atribuirea unor burse destinate să sprijine proiecte de cercetare sau de studii juridice în străinătate candidaților care au promovat, în acest stat membru, un examen de drept, precum cel în discuție în litigiul principal, constituie o discriminare indirectă pe motive de rasă sau origine etnică, în sensul acestei dispoziții.

46 Potrivit articolului menționat, se consideră că are loc o discriminare indirectă atunci când o dispoziție, un criteriu sau o practică aparent neutră pune o persoană, de o anumită rasă sau origine etnică, într-o situație specială dezavantajoasă, în comparație cu alte persoane, în afară de cazul în care acea dispoziție, acel criteriu sau acea practică se justifică obiectiv, printr-un scop legitim, și dacă mijloacele de atingere a acelui scop sunt corespunzătoare și necesare.

47 Noțiunea „situație specială dezavantajoasă”, în sensul acestei dispoziții, trebuie să fie înțeleasă ca însemnând că în special persoanele de o anumită rasă sau origine etnică sunt dezavantajate ca urmare a dispoziției, a criteriului sau a practicii în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea din 16 iulie 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punctul 100, și Hotărârea din 6 aprilie 2017, Jyske Finans, C-668/15, EU:C:2017:278, punctul 27).

48 O astfel de noțiune nu se aplică, prin urmare, decât dacă măsura pretins discriminatorie are ca efect dezavantajarea unei anumite origini etnice. În plus, existența unui tratament defavorabil nu poate fi constatată în mod general și abstract, ci trebuie să fie constatată în mod specific și concret, în lumina tratamentului favorabil în cauză (Hotărârea din 6 aprilie 2017, Jyske Finans, C-668/15, EU:C:2017:278, punctele 31 și 32).

49 În speță, este cert că grupul favorizat de Fundație în ceea ce privește atribuirea burselor în discuție în litigiul principal cuprinde persoanele care îndeplinesc condiția de a fi promovat primul examen de stat în drept, în timp ce grupul defavorizat se compune din ansamblul persoanelor care nu îndeplinesc această condiție.

50 Or, trebuie să se constate că, la fel ca în împrejurările din cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 6 aprilie 2017, Jyske Finans (C-668/15, EU:C:2017:278), niciun element din dosarul de care dispune Curtea nu permite să se considere că persoanele care aparțin unei anumite etnii ar fi afectate într-o măsură mai mare de condiția menționată referitoare la promovarea primului examen de stat în drept decât cele care aparțin altor etnii.

51 Prin urmare, constatarea unei discriminări indirecte ca urmare a unei astfel de condiții este, în orice caz, exclusă.

52 Rezultă că trebuie să se răspundă la a doua întrebare că articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2000/43 trebuie interpretat în sensul că faptul că o fundație privată stabilită într-un stat membru rezervă atribuirea unor burse destinate să sprijine proiecte de cercetare sau de studii juridice în străinătate candidaților care au promovat, în acest stat membru, un examen de drept, precum cel în discuție în litigiul principal, nu constituie o discriminare indirectă pe motive de rasă sau origine etnică, în sensul acestei dispoziții.

Cu privire la cheltuielile de judecată

53 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera întâi) declară:

1) **Articolul 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică, trebuie interpretat în sensul că atribuirea de către o fundație privată a unor burse destinate să sprijine proiecte de cercetare sau de studii în străinătate intră sub incidența noțiunii „educație”, în sensul acestei dispoziții, atunci când există o legătură suficient de strânsă între prestațiile financiare atribuite și participarea la aceste proiecte de cercetare sau de studii care intră ele însele sub incidența aceleiași noțiuni de „educație”. Aceasta este situația, printre altele, atunci când aceste prestații financiare sunt legate de participarea candidaților potențiali la un astfel de proiect de cercetare sau de studii, au obiectivul de a elimina în tot sau în parte obstacolele financiare potențiale care afectează această participare și sunt apte să atingă acest obiectiv.**

2) **Articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2000/43 trebuie interpretat în sensul că faptul că o fundație privată stabilită într-un stat membru rezervă atribuirea unor burse destinate să sprijine proiecte de cercetare sau de studii juridice în străinătate candidaților care au promovat, în acest stat membru, un examen de drept, precum cel în discuție în litigiul principal, nu constituie o discriminare indirectă pe motive de rasă sau origine etnică, în sensul acestei dispoziții.**

Semnături